

שדרות בגשם / יואב אהרוני

בגיליון ראש השנה של מעריב התפרסמה כתבה רחבת-היקף של מנחם בן על אלתרמן ושירתו. בדבריי שלהלן אני מבקש להשיג על מה שכתב בן בעניין השיר "שדרות בגשם", בהתייחס לשירתו של אלתרמן בכללה.

ועוד לפני כן, הערה טכנית במהותה, המתייחסת ל"בתי הצוחקת" (אַלֶךְ נָא הַיּוֹם, עִם בְּתֵי הַצּוֹחֶקֶת, / בֵּין כָּל הַדְּבָרִים שֶׁנּוֹלְדוּ שְׁנִית): בן מספר כי תרצה אתר סיפרה לו שכאשר השיר נכתב היא אומנם לא נולדה עדיין, אך כבר נהרתה. דא עקא, תרצה נולדה בראשית 1941 בעוד "כוכבים בחוץ", הספר שבו התפרסם השיר, יצא לאור ב-1938...

עניינה העיקרי של ההשגה שלי הוא תחושת האושר שאותה מזהה מנחם בן במגעו של אלתרמן עם העולם ועם הטבע. אין כל אפשרות לטעות בתחושה זו, המציפה כה רבים משיריו של אלתרמן, אולם בן אינו עומד על מקורה של תחושה זו.

פנחס שדה כותב ב"שירת ירושלים החדשה":

אָתָּה שׁוֹאֵל, בְּאֶשֶׁר תָּבוֹא, לְדַעַת

אֶת נִשְׁמַת הַמְּקוֹם, וְאֶת

הַתְּגִלוֹתָהּ הַמְּיֻחָדָת שֶׁל נִשְׁמַת הָעוֹלָם בּוֹ.

אלתרמן השתוקק, לכל אורך שירתו, לגלות את נשמת העולם ונשמת מרכיביו בתוך גופם, את היסודות הקבועים, הנצחיים, בתוך המראה הרגעי והחולף של העצמים. הגילוי הזה הוא מקורו של האושר העצום. הברזל ("נִפְחַת הַיָּמִים הַנוֹשָׂא בְּעֵלָם") והאבן ("הַזֶּזוּ שְׂאִינָנָה בּוֹכָה לְעוֹלָם"), לאחר שנרצחו בגשם ועמדו באור חמה, נתנו למשורר הזדמנות להצצה חטופה במהותם הקבועה, הנצחית.

דימוי נוסף, לדעתי – מהיפים ביותר בשירתו של אלתרמן בכלל, מצוי בבית השני של "שדרות

בגשם":

הִנֵּה הַזְּגוּגִית – שְׂמָה צְלוּל מְשֻׁמְוֵתִינוּ

וּמִי בְּקַפְאוֹן הַרְהוּרָה יַעֲבֹר?

על קו מפתנה, כעל סף נשמתנו,

הרעש נפרד מן האור.

הרעש הוא כל הרגעי, החולף, המבלבל. האור הוא היסוד האמיתי, הזך, הנצחי, לכן הוא זה

הזכאי לעבור את "סף נשמתנו".

הניסיון לראות דרך התבוננות בת-חלוף את "התגלותה המיוחדת של נשמת העולם בו" והאושר

העצום שבגילוי כזה, מלווה את אלתרמן בכל שירתו. דוגמא קצרצרה, אחת מני רבות – שורת

הפתיחה של השיר "ירח":

גם למראה נושן יש רגע של הלדת.

העולם – עם הירח, הברוש, הדרך ואגמי המים – קיים ועומד, אך רגע ההולדת שלו הוא הרגע

שבו המשורר מתבונן בו ומגלה את נשמתו, את מהותו הנצחית.

בשיר "שדרות בגשם", הדברים "נולדו שנית" ברגע ההתבוננות בהם. אף כי הם זמינים לכל אחד

לאחר הגשם, הם "נולדים" רק בעבור מי שמתבונן בהם מלבו ואינו נרתע מלראות את מהותם

האמיתית. אלתרמן חש שהוא מתבונן כך, ולכן זכאי לתחושת האושר שבגילוי.

בשיר "פגישה לאין קץ", שהוא שיר של שבועת אמונים של המשורר לשירה (ויש אומרים

לאהבה, ואולי אין הבדל ביניהן) הוא אומר:

אל תתחנני אל הנסוגים מגשת.

לכדי אהיה בארצותיך הלך.

תפלתי דבר איננה מבקשת,

תפלתי אחת והיא אומרת – הא לך!

רק מי שיש לו אומץ לשבועת אמונים כזאת, זכאי לשכר.

גם אל תוך נשמתו שלו מתבונן המשורר ומנסה לגלות במעמקיה את יסודות הטבע הקמאי, וגם

גילוי זה, עם כל הכאב, מסב לו אושר עצום. כך, למשל, בשיר "סתיו עתיק":

[---] גופתי המברכת...

— השבויה! משפתיך לאט נס הדם,

העוית התרפקה לשבר אצבעיך,

יאורות נשפכים סמוך באדם

ועופות קרועי קול,

שותתי אור נמים,

השביעוך בענן!

נחזור אל "שדרות בגשם".

הבית האחרון בשיר זה הוא, לדעתי, החשוב ביותר להבנתו של מקור האושר. בבית זה מסכם המשורר את אהבתו לעיר ולמה שזכה לראות בה:

עירי הפרומה שמלתה מרפסת
חיוך הברזל והאבן עוד שט.
הללו אינם שוכחים את החסד
של מלת אהבה אחת.

למרבה התימהון, בביצוע המושר של "שדרות בגשם", בלחנו של נחום היימן, הושמט בית זה מן השיר ובמקומו מושר הבית הראשון. מעשה תמוה זה מעיד על חוסר הבנה בלתי נסלח של השיר. התואר "עירי הפרומה" מתייחס למובאה מדברי רבי מאיר במסכת גיטין (דף צ' ע"א-ע"ב):
כשם שהדעות במאכל, כך דעות בנשים: יש לך אדם שזוכב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו [---], ויש לך אדם שזוכב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו, וזוהי מידת כל אדם (רוב האנשים) [---], ויש לך אדם שזוכב נופל לתוך תמחוי (תבשיל), מוצצו ואוכלו. זוהי מידת אדם רע, שרואה את אשתו יוצאה וראשה פרוע, וטונה בשוק, ופרומה משני צדדיה, ורוחצת עם בני אדם (גברים) [---]. זו, מצווה מן התורה לגרשה.

המשורר, שראה לרגע את העיר במערומיה ועתה היא מרפסת לנגד עיניו את שמלתה הפרומה, אינו מעלה על דעתו למלא אחר ה"מצווה מן התורה". אדרבא, התגלות "מופקרת" זו של העיר היא עבורו חסד מופלא. בהרף עין חולף נגלתה לו מהותם האמיתית, הקבועה של הברזל, האבן, הזגוגית והשדרה כולה. בשל החסד הזה, הקצר, הוא אוהב את העיר ומעניק לה אהבה שלא תישכח לעולם. האושר הנובע מהתבוננות בטבע אינו, איפוא, חויה אסתטית בלבד. זוהי גם, ואולי בעיקר, חויה נפשית ואינטלקטואלית עמוקה, הנובעת מחיפוש ממושך ועקשני אחר הנצח וגילוי רישומו, המפתיע והבלתי צפוי לעיתים, לרגע קצר אחד.